

Ярун Галина Михайлівна

Український мовно-інформаційний фонд НАН України

МОВА В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ВСЕСВІТІ В. В. ЛУЧИКА

Доповідь присвячено світлій пам'яті знаного в Україні та світі вченого – дослідника найскладніших явищ, акумульованих у слові, викладача і громадянина В. В. Лучика, лінгвістичний всесвіт якого формується творчою наснагою та креативною думкою в органічній єдності системного дослідження мови: її історії, етимології та сучасності.

Ключові слова: *лінгвістичний всесвіт В. В. Лучика, слово, мовний матеріал, методи дослідження, креативність.*

The report is dedicated to the bright memory of V. V. Luchik as the most famous scientist in Ukraine and in the world – researcher of the phenomena accumulated in the word, the teacher and the citizen whose linguistic universe is formed by creative inspiration and creative thought in harmony with the systematic investigation of language: its history, etymology and modernity.

Keywords: *linguistic universe of V. V. Luchik, word, language material, research methods, creativity.*

Науку творять особистості, тому й розвій нашої вітчизняної науки про мову передвизначено насамперед життям та долею всіх поколінь філологів, хто присвятив себе цілком і повністю творчим пошукам у царині лінгвістики.

Василь Вікторович Лучик, незважаючи на досить молодий вік для знаного у світі вченого, посідає особливе місце в когорті українських дослідників мови. Понад 200 праць В. В. Лучика [1] репрезентують практично все різноманіття сучасного наукового стилю – статті, тези, рецензії, монографії та словники, віддзеркалюючи лінгвістичний всесвіт ученого – глибокий, безмежний та всеосяжний, який ґрунтується на його особистому переконанні в тому, що мова є «об'єднувальною енергією <...> народу, виразником його духу, історії, культури та ментальності» [3, 49].

Лінгвістичний всесвіт В. В. Лучика формується навколо слова – основної одиниці мови. На перший погляд, це органічний і цілком самодостатній вибір ученого, адже потужний багатий досвід української та й загалом усієї світової лінгвістики наводить на думку про те, що яка б ділянка в житті мови не

досліджувалася, які б методи не використовувалися і які б теорії не створювалися, кожен із дослідників так чи інакше «змушений» зустрічатися зі словом – внутрішньо цілісною, відносно самостійною й незалежною історичною сутністю, мовою і в мові індивідуалізованою.

У неперервному пізнанні Василем Вікторовичем шляхів розвитку слова та глибинних законів його організації віддзеркалюється доступний вдумливому поглядові дослідника феномен мовотворення. А відтак цілком природно сприймається вступне слово вченого «Нове осмислення глибинних явищ» до авторського «Етимологічного словника топонімів України» [4], де, зокрема, Василь Вікторович зазначає: *«Власні географічні назви України налічують невизначену кількість одиниць у лексичній системі української мови, <...> їх повного переліку досі не укладено і в такому обсязі не стандартизовано на державному рівні. Тому ще передчасно вести мову про системне синхронічне й діахронічне вивчення та про комплексний етимологічний аналіз усіх одиниць, які формують топонімний простір країни. Однак етимологічне дослідження й лексикографічне опрацювання топонімів української мови, які впродовж багатьох віків функціонування акумулювали важливу для різних наук мовну, фізико-географічну, історичну, культурну та іншу інформацію, має важливе теоретичне й практичне значення не лише для вітчизняного мовознавства, а й для слов'янської та індоєвропейської компаративістики <...> За призначенням Словник історико-етимологічний. <...> Словник не є механічною сукупністю відомих й авторських етимологій, а пропонує системне бачення фрагментів складного процесу формування та розвитку топонімного простору в межах сучасної України з позицій сучасної класичної компаративістики й новітніх досягнень вітчизняної та слов'янської ономастики»* [4, 3–4]. Словник містить понад 2600 етимологічних статей, де опрацьовано 3700 сучасних та історичних топонімів і відтворено формування топонімного простору на українських землях від часів трипільської культури та індоєвропейської етномовної спільноти до сьогодення у зв'язку з багатовіковою лінгвальною та позалінгвальною

інформацією, що загалом репрезентує фрагменти мовної картини світу в її динаміці.

Єдність і співвідношення структурно й системно довершених словникових статей, які формують текст «Етимологічного словника топонімів України», а також стиль інтерпретації надзвичайно складного матеріалу увиразнюють, на нашу думку, особисту присутність автора: у діалозі з читачем автор невимусно й дуже коректно висвітлює важливі аспекти фонетичних, акцентуаційних, морфологічних, словотвірних і семантичних явищ в українському топонімі, детально подає сучасні та історичні назви з урахуванням часу та вказуванням джерел їх фіксації, а також пояснює мовні й позамовні чинники, які впливають на особливості його утворення.

«Етимологічний словник топонімів України» В. В. Лучика відкриває перспективи для розвитку, розширення й поглиблення в царині вітчизняної лінгвістики порівняльно-історичних та етимологічних досліджень, які покликані, за слушним зауваженням Е. Кассіра, «шукати єдність мови <...> у її виникненні й <...> законах <...> становлення» [2, 10], у розгортанні етимологічної лексикографії.

Історія кожного реєстрового топоніма в динаміці індивідуального творення дає змогу усвідомити різноманітність моделей формально-змістових відношень і виявити певні закономірності, що уможливлюють і чітко описання структури мови загалом, і тенденції її системного розвитку, а це означає, що теоретично обґрунтований, всебічно виважений і безпрецедентно надійний фактичний матеріал може бути осмислений та інтерпретований у термінах та форматі етимологічної лексикографії.

Формату етимологічного словника властива особлива організація інтерпретаційної частини до реєстрового слова, що містить його послідовну репрезентацію як історичної лексико-семантичної цілісності та забезпечує виведення її найдавнішої форми й визначення первісного змісту. З огляду на це історичний шлях топоніма у межах словникової статті набуває ретроспективної

спрямованості, панорама якої з наближенням до генетичного джерела дедалі звужується – до власне реконструкції праформи та її змісту.

Дослідження тексту «Етимологічного словника топонімів України» В. В. Лучика дає можливість виявити певні закономірності в історичних процесах їх формування. Більша частина простих топонімів – це слова індоєвропейського та праслов'янського походження, витоки яких безпосередньо пов'язані з лексико-семантичними одиницями, які належать до давніх утворень у сучасній українській літературній мові. У Словнику є значна кількість реєстрових топонімів, походження яких обґрунтоване формою і змістом дієслів на *-ити* (*бити*, *вити*¹, *лити*, *рити*). Наприклад, реєстровий топонім **Бар** набуває такої інтерпретації: **БАР**: 1) місто, Вінницька обл. <...>; засн. 1539 р. <...>, за іншими джерелами – відоме з 1425 р. під назвою Ров (до 1537) <...>, лежить на р. *Рів* <...>; 2) потік, л. Тисмениці в Дрогобиц. р-ні Львів. обл. <...>, як р. *Бар* <...>. Ойконім виник унаслідок перенесення в XIV ст. назви з італ. міста *Bari* – батьківщини пол. королеви Бони Сфорцог (дружини Сигізмунда I) <...>, 122], яка придбала м. *Ров* і перейменувала його. Омонім. гідронім *Бар* на Львівщині постав способом онімізації діал. бар «мокре місце між горбами» <...>, «глибокий обривистий яр» <...>, спорід. з ГТ *бара* <...> (див. *Бараба»ра*). Істор. назву пос. *Ровъ* утворено семант. способом від суміжного гідроніма *Ровъ* (1530), суч. *Рів* <...>, в основі якого ГТ *рів* «довга глибока канава, розмита водою або викопана в землі» <...> < д.рус. *ровъ* / *ръвъ* < псл. **rovъ*, пов'язане чергуванням з **ryti* «рити») [4, 33].

Складність структури переважної більшості реєстрових статей у Словнику зумовлена «проекцією» топоніма на дійсність, яку він покликаний називати, Відтак форма і зміст лексикографованої топонімної одиниці є досить складними історичними сутностями. Наприклад, із псл. **biti* «бити» співвіднесено назви річок **Бі»янка** (4, 53), **Бо»тар** (4, 65), **Буте»ня** (4, 85), **Буша»** (4, 86); із псл. **viti* «вити» < і.є. **uei-* «вити, намотувати» – **Ви»ла** (численні назви балок, річок, струмків, валів, сінокосів, боліт, кутів сема населених пунктів, доріг, лісів,

урочищ та інших географічних об'єктів (4. 119), з і.є. **uei-* «вити, крутити» – назву річки **Ви»твиця** (4, 123), із псл. **viti*, **vyti* «вити; звивати, скручувати» < і.є. **uei-* «крутити, гнути» – назви річок **Ви»та**, **Ви»ча** (4, 129), із псл. **liti* «лити» – назви річок **Злинь** (4, 224), **І»лля** (4, 232), із д.тюрк. **ic-* «пити» – назва міста **І»чня** (4, 237), із псл. **myti* – назва міста **Неми»я** (4, 342), із псл. **kolo* і **myti* – назва міста **Коломи»я** (4, 274), із д.рус. *локати* «хлебтати, жадібно пити, втягуючи рідину язиком» < псл. **lokati* – назва селища міського типу **Локачі»** (4, 306) та ін. Етимологія топоніма як сучасної української власної назви пов'язана з назвою загальною й корелює зі структурою її форми і змісту.

Єдність довершеної форми й викінченого змісту топоніма гармонійно розвивається мовою в органічному зв'язку зі світобудовою та її пізнанням, саме тому власне авторські пошуки та авторська аргументація концентруються на житті слова, яке для дослідника є своєрідною точкою відліку, позначеною у Старому Завіті, за переконанням В. В. Лучика, як «першооснова світу» [4, 4].

Література

1. Василь Вікторович Лучик: біобібліографічний покажчик до 60-річчя з дня народження / [уклад. Ф. Г. Туранлу ; рец. І. Р. Буніятова, С. І. Куранова] ; Мін-во освіти і науки, Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.". – К. : Талком, 2014. – 36 с.
2. Кассирер Э. Философия символических форм. – Т. 1. Язык. – М.; СПб, 2000. – 272 с.],
3. Лучик В. В. Відновлення історичних топонімів як чинник українського державотворення. – Магістеріум. – Вип. 43. Мовознавчі студії. – Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". – К. : Києво-Могилянська академія, 2011. – С. 49-53.
4. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик.; відп. ред. В. Г. Складенко. – К. : ВЦ «Академія», 2014. – 544 с.]
5. Лучик В. В. Про мову та мовознавство як наукову й навчальну дисципліну. – Магістеріум. – Вип.37. Мовознавчі студії. – Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". – К. : Києво-Могилянська академія, 2009. – С. 4-13.